

ROMAN BALUTA I JAKUB MOWSZOWICZ

Rezerwaty leśne województwa łódzkiego

Лесные заповедники в Лодзинском воеводстве

Forest Reservations in Łódź-district

Rezerwaty leśne województwa łódzkiego obejmują najpiękniejsze fragmenty lasu, zwłaszcza z domieszką jodły i buka, między innymi, na granicy zasięgów tych gatunków. W niektórych rezerwach występują piękne fragmenty lasów sosnowych, dębowych, olszowych i lipowych, często z domieszką modrzewia polskiego, jaworu, jesionu lub cisa. Lasy te od tysiącleci rosną na siedliskach naturalnych i są przystosowane do warunków klimatycznych i glebowych danego regionu.

Ochrony i opieki wymagają również parki podworskie oraz drzewa zabytkowe występujące na omawianym obszarze.

Większość rezerwatów województwa łódzkiego, z wyjątkiem rezerwatów podlegających Zarządowi Lasów Doświadczalnych SGGW w Rogowie, została opracowana pod względem florystyczno-fitosocjologicznym przez Katedrę Systematyki i Geografii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego.

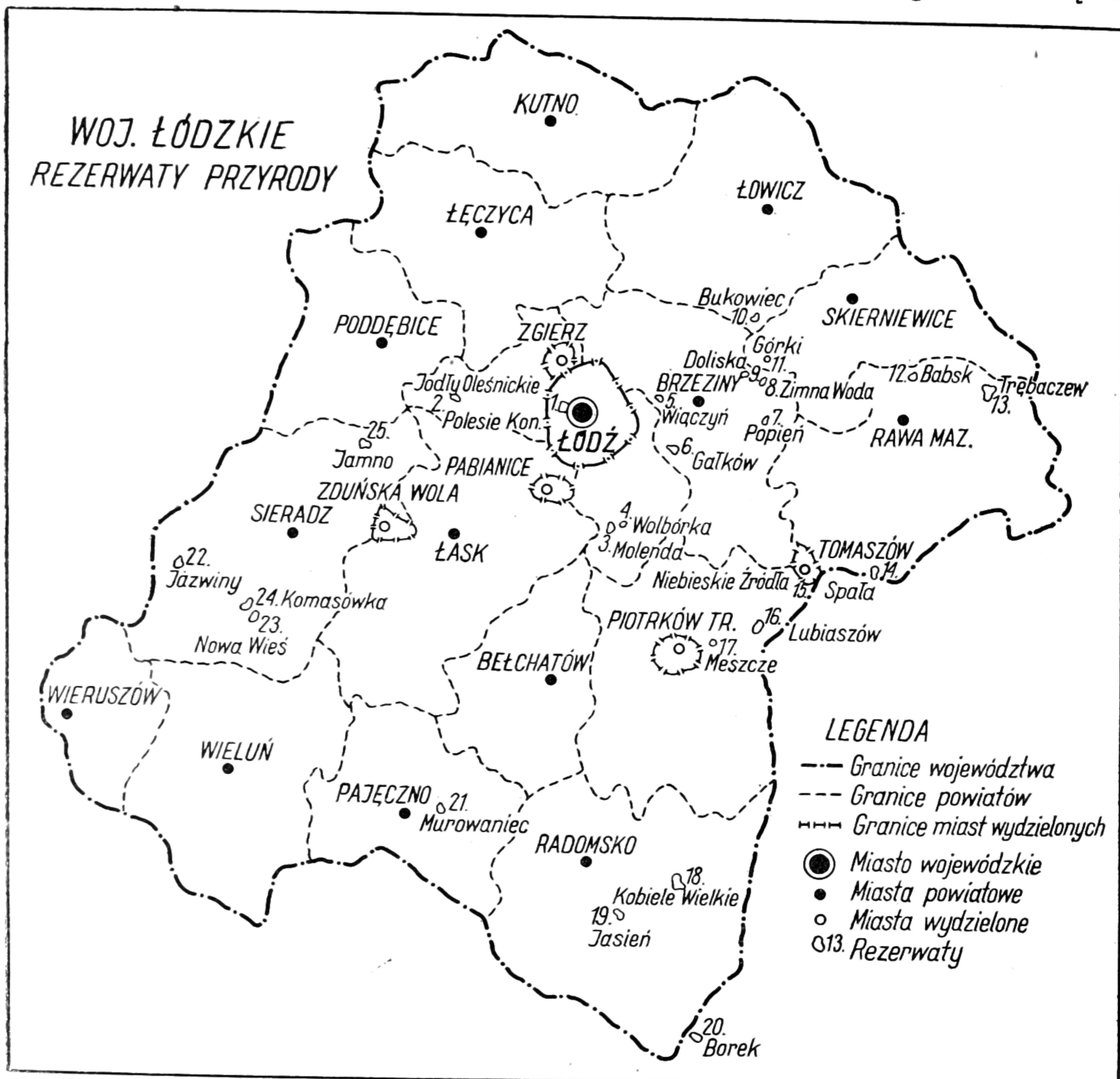
Na obszarze województwa łódzkiego znajduje się 25 rezerwatów zatwierdzonych oraz 17 projektowanych, przedstawionych do zatwierdzenia.

Poniżej zamieszczamy krótki przegląd 25 rezerwatów, w tym 24 występujących na obszarze województwa łódzkiego i 1 graniczący z woj. kieleckim.

1. Rezerwat Polesie Konstantynowskie, położony w obrębie wielkiej Łodzi, pow. 9,8 ha, zatwierdzony w 1954 r. Mieści się on w południowej części miejskiego Parku Ludowego. Administracyjnie Polesie Konstantynowskie podlega Radzie Narodowej miasta Łodzi. Rezerwat graniczy od południa z ulicą Krzemieniewską. Jest to fragment lasu wielogatunkowego o cechach zbliżonych do zespołów naturalnych, z udziałem jodły i świerka, które wraz z sosną, dębem i olszą wchodzi w skład różnych zespołów florystycznych (5).

Rezerwat Polesie Konstantynowskie jest pozostałością dawnej Puszczy Łódzkiej, która niegdyś zalegała tereny objęte obecnie południowo-zachodnią częścią miasta. W obniżeniach terenowych występują

olesy. Na olchę przypada 50% całego drzewostanu. W południowej części rezerwatu rośnie bór sosnowy z liczną domieszką grabu i dębu.

Pojedynczo występują osika i jarzębina. Jodła i świerk, które dawniej stanowiły dość poważną domieszkę drzewostanów, zostały wycięte w czasie ostatniej wojny, a częściowo wyniszczone przez kornika. W bogatym podszyciu obficie występuje leszczyna. W runie rośnie licznie bluszcz (*Hedera helix*), miejscami zwarcie pokrywający glebę na powierzchni kilkuset metrów kwadratowych i wyspinający się na pobliskie drzewa do wysokości 10 m. Największą osobliwością są rzadko spotykane okazy kwitnącego bluszczu (9, 10).

Niestety stan ochrony rezerwatu nie jest zadowalający, gdyż roślinność jest ciągle niszczone i wydeptywana. Oprócz tego zachodzące ujemne zmiany hydrologiczne wpływają na usychanie jodeł i świerków. Tylko intensywna ochrona tego rezerwatu, znajdującego się w wyjątkowych warunkach dużego ośrodka fabrycznego, może przyczynić się do zachowania interesującego obiektu, resztek dawnej, wyniszczonej, naturalnej części Puszczy Łódzkiej.

2. Rezerwat Oleśnica, położony w pow. łódzkim, pow. 9,7 ha, zatwierdzony w 1962 r. położony na terenie wsi Oleśnicy, gromady Szydłów, administracyjnie należy do nadl. Bogdańce z siedzibą w Lutomierniku.

Występuje tu fragment naturalnego lasu jodłowego na granicy zasięgu tego gatunku. Rdzeń rezerwatu stanowi 90-letnia jodła, na tle której występuje 10-arowa kępa grabu. Resztę pokrywają 65-letnie drzewostany sosnowe z domieszką świerka, buka, olszy, dębu, osiki, brzozy i innych. W warstwie runa rosną, między innymi, powstałe z samosiewu piękne okazy młodych jodeł.

3. Rezerwat Molenda, położony w powiecie łódzkim, w gromadzie Rogów, o pow. 143 ha, zatwierdzony w 1959 r.

Rezerwat ten jest jednym z największych rezerwatów znajdujących się na terenie województwa łódzkiego. Wchodzi w skład nadl. Rydzyny, leśn. Molendy i znajduje się zaledwie w odległości 18 km od Łodzi, mniej więcej 800 m od przystanku tramwajowego na linii Łódź—Tuszyn. W rezerwacie tym można wyróżnić następujące zespoły: las świeży mieszany dębowo-grabowy, *Quercus — Carpinetum medioeuropaeum* występujący na powierzchni 77 ha, las mieszany z dębem i sosną, *Querceto-Pinetum* zajmuje 58 ha oraz bór świeży *Pinetum myrtillosum* — na pow. 4 ha.

Głównym elementem rezerwatu jest wspaniały drzewostan jodłowy, którego najpiękniejszy fragment znajduje się w oddz. 54, gdzie niektóre potężne okazy jodły dochodzą do 37 m wysokości i osiągają 3,1 m w obwodzie. Poza jodłą występuje znaczna domieszka sosny, dębu, grabu i świerka. Pod wielowarstwowym okapem występują miejscami piękne kępy podrostów i nalotów jodły o dobrym wyglądzie, świadczącym o odpowiednim dla nich siedlisku. Liczne fragmenty 120-letniego drzewostanu odznaczają się bogactwem gatunków podszycia i runa. Spośród roślin chronionych spotyka się tu kilka gatunków widłaków (*Lycopodium*) i lilię złotogłów (*Lilium martagon*).

W zbiorowisku *Querceto-Pinetum* obok okazałych dębów i sosen wyróżniają się domieszki świerka, jodły oraz grabu, tworzące piękne naloty i podrosty wśród różnogatunkowej roślinności zielnej.

Niestety, docierające tu wycieczki, głównie z Łodzi, wyrządzają niepowetowane szkody tym pięknym lasom. Wycieczkowicze zrywają kwitnące rośliny wczesnowiosenne i wycinają choinki w okresie przedświątecznym.

4. Rezerwat Wolbórka, położony w powiecie łódzkim, pow. 35,25 ha, zatwierdzony w 1959 r.

Położenie geograficzne oraz walory przyrodnicze podobne do warunków rezerwatu Molendy, odległego stąd o 1—1,5 km. Rezerwat mieści się w północno-wschodniej części uroczyska Molenda, gdzie zaznacza się lekkie obniżenie terenu. W części południowej tego wklęsnięcia znajdują się źródła rzeki Wolbórki. Płytki poziom wód gruntowych, na głębokości 40—50 cm, a w okresie wiosennym występujących na powierzchnię, powoduje powstawanie trudnych do przejścia trzęsawisk. Przez środek rezerwatu przepływa Wolbórka, która na tle bujnej roślinności tworzy malowniczy krajobraz. Na podstawie drzewostanu i towarzyszących roślin zielnych można wyróżnić zbiorowisko zbliżone do zespołu łągu olszowo-jesionowego, z częściowym występowaniem czar-

tawy, *Fraxineto* — *Alnetum* lub *Circaeo* — *Alnetum*. Głównymi składnikami są tu olsza czarna i brzoza omszona, ostatnia zajmuje tu jak gdyby miejsce, pojedynczo występującego, jesionu wyniosłego. 60-letni drzewostan olszy jest pochodzenia naturalnego. Obok wyżej wymienionych gatunków drzew rosną w różnych oddziałach dąb, sosna i jawor. Gatunkom tym towarzyszy bogata roślinność runa leśnego.

Występuje tu gatunek motyla, tzw. szlackoń borówkowiec, będący reliktem polodowcowym.

5. Rezerwat Wiączyń, położony w powiecie brzezińskim, pow. 8,8 ha, zatwierdzony w 1958 r.

Znajduje się w odległości 12 km od Łodzi, na wschód, w nadl. Brzeziny, mieści się w większym kompleksie lasów noszących nazwę Lasu Wiączyńskiego. Jest to jeden z nielicznych obszarów leśnych położonych w północnej części Wyżyny Łódzkiej. Występują w nim jodła i buk, znajdujące się na granicy zasięgów.

Gleba rezerwatu piaszczysto-gliniasta powstała na glinie zwałowej moreny dennej środkowopolskiego zlodowacenia.

Na tle dawnego lasu bukowo-grabowego z domieszką jodły, świerka i brzozy zachowało się kilkanaście buków oraz kilka jaworów i jodeł 200—300-letnich, niezwykle pięknych. Jest to pozostałość dawnych naturalnych zespołów leśnych okolic podłódzkich. Drzewa osiągają tu wyjątkowe wymiary, pierśnice poszczególnych egzemplarzy przekraczają niekiedy 4 m, a wysokość 30 m. Są to prawdziwe pomniki przyrody. Piękne i gładkie jakby toczone pnie, o wysoko osadzonych i rozwiniętych koronach, sprawiają wielkie wrażenie. Obfity obsiew wskazuje na dobre warunki rozwoju drzew. Niestety panujące tu duże zacielenie i liczna zwierzyna niszczą doszczętnie pojawiające się naloty i podrosty jodły i buka, wskutek czego odnowienie tych gatunków jest dość utrudnione.

W rezerwacie Wiączyń zostały wyróżnione następujące zbiorowiska: las mieszany z udziałem buka, grąd z udziałem grabu oraz bór mieszany (9). Najbogatszym składem roślinności odznacza się oddz. 137.

6. Rezerwat Gałków, położony w pow. brzezińskim, pow. 58,6 ha, zatwierdzony w 1958 r.

Odległość od miasta powiatowego Brzeziny 7 km, od Łodzi 21 km. Otoczony ze wszystkich stron starodrzewiem kompleksu leśnego Gałków, ma bardzo korzystny mikroklimat oraz warunki ekologiczne odpowiadające wymaganiom jodły i buka, występujących tu na granicy swoich zasięgów.

Rosną tu głównie drzewostany bukowo-jodłowe z domieszką dębu, sosny i brzozy. Liczne kępy nalotów i podrostów bukowych oraz jodłowych dobrze się czują.

Najciekawszym fragmentem rezerwatu jest północna część oddz. 244b, położona między drogą wiodącą z Gałkówka do Janówki. W części tej występują najokazalsze buki resztki dawnej puszczy. Pojedyncze okazy w wieku do 150 lat mają pierśnicę 80—96 cm oraz sięgają do wysokości 27—30 m. W rezerwacie występują gatunki boru świeżego z rzędu *Vaccinio* — *Piceetalia* oraz gatunki grądowe z rzędu *Fagetalia*.

7. Rezerwat Popień, położony w pow. brzezińskim, pow. 8,06 ha, zatwierdzony w 1954 r.

Odległy o 5 km od miasteczka Jeżów, administracyjnie należy do Lasów Doświadczalnych SGGW. Rezerwat graniczy od północy z rzeką Rawką. Teren jest lekko pochylony ku północy, w kierunku Rawki. Gleby nad Rawką są typu torfiastego, w miarę oddalania się od rzeki występują gleby pyłowe na piaskach gliniastych i gleby pyłowe średnie na glinach lekkich i piaskach gliniastych.

Na terenach niżej położonych występuje olsza z domieszką brzozy, osiki, czeremchy, świerka i dęba. W podszycie rosną: dziki bez korolowy, jarzębina, kalina, porzeczek czarna. Na wyższych terenach w górnej warstwie występuje 150-letnia sosna, o wspaniałych strzelistych pniach, o około 35 m wysokich. W dolnej warstwie drzew można rozpoznać: dąb szypułkowy, lipę drobnolistną, osikę i świerk. W warstwie krzewów wyróżniają się: leszczyna, kruszyna, szakłak, trzmielina, porzeczek, tarnina i głogi. Osobliwością są tu formy drzewiaste kruszyny i szakłaku oraz występowanie bluszczu wijącego się na sąsiadujących drzewkach.

8. Rezerwat Zimna Woda, położony w powiecie brzezińskim, pow. 5,58 ha, zatwierdzony w 1954 r. Należy do leśn. Strzelna, nadl. Rogów, Zarządu Lasów Doświadczalnych SGGW. Odległość rezerwatu od stacji Rogów 13 km, od rezerwatu Doliska — 3 km.

Występują tu dwa gatunki dębów, przeważa dąb bezszypułkowy (*Quercus sessilis*) obok niego dąb szypułkowy (*Quercus robur* — *Q. pedunculata*), których wiek sięga do 150—200 lat. Najokazalsze osobniki mają 25 m wysokości i 1,9 m w obwodzie. Występuje również sosna i grab pochodzenia odroślowego. Skąpy podszyt składa się z leszczyny, jarzębiny, trzmieliny brodawkowatej i świerka. W runie występują: borówka czernica, konwalijka dwulistna, przylaszczka, gruszczyki oraz niektóre gatunki spośród traw i turzyc.

9. Rezerwat Doliska, położony w powiecie brzezińskim, pow. 3,1 ha, zatwierdzony w 1954 r.

Dawniej występowały tu duże lasy mieszane ze znacznym udziałem jodły na granicy zasięgu, obecnie pozostały tylko ich fragmenty. Administracyjnie należy do leśn. Jasień, nadl. Rogów, Zarządu Lasów Doświadczalnych SGGW w Rogowie. Teren zajmowany przez rezerwat znajduje się na równinie Koluszkowskiej w pobliżu Wzgórz Brzezińskich.

Są to drzewostany naturalnego lasu mieszanego z udziałem jodły, na stanowisku kresowym. Pojedyncze 120-letnie jodły dochodzą tu do imponujących wymiarów, a mianowicie do 30 m wysokości i około 2 m obwodu. Jodła stanowi około 10% drzewostanu, miejscami występują naloty i podrosty jodły. Przeciętny wiek jodły — 60 lat, sosny i świerki oraz dęby i graby 100—110 lat. Z powodu wysokiego zwarcia drzewostanu runo jest tu na ogół słabo wykształcone.

10. Rezerwat Bukowiec położony jest w powiecie łowickim, pow. 6,58 ha, zatwierdzony w 1954 r.

Podobnie, jak trzy poprzednie rezerwaty, należy do Zarządu Lasów Doświadczalnych SGGW, znajduje się w pobliżu stacji kolejowej Lipce Reymontowskie.

Teren rezerwatu jest lekko pochylony ku północy, przeciętna wysokość 183 m n. p. m. W części północnej występują gleby pyłowe na piasku gliniastym, a w części południowej te same gleby na glinie osadowej.

W skład wschodniej części rezerwatu wchodzi fragment czystej 100—150-letniej buczyny, o przeciętnej wysokości 25 m i obwodzie 150—210 cm. W części zachodniej do buka przyłącza się sosna. Ogólnie na buk przypada 70% drzewostanu, na sosnę — 20%, na grab — 10%. Brak tu gatunków charakterystycznych dla drzewostanów bukowych. Występujące tu zbiorowisko roślinne można zaliczyć do *Pineto* — *Quercetum*.

11. Rezerwat Górki, położony jest w powiecie skierniewickim, pow. 0,17 ha, utworzony w 1954 r.

Rezerwat został utworzony w celu zachowania pozostającego pod ochroną zimoziółu północnego (*Linnaea borealis*), występującego w borze sosnowym, na terenie obrębu Górki, w oddz. 30 (dawniej 5), leśn. Strzelna, Lasy Doświadczalne SGGW. Niestety zimoziół północny ulega zanikowi wskutek zalegania grubej warstwy ściółki liściastej. Drugie odszukane stanowisko tego północnego gatunku znajduje się w oddz. 26 wspomnianego obrębu, gdzie zimoziół występuje w postaci zwartego i większego płatu pod okapem świeżego boru sosnowego, wykazując większą żywotność (kwitnie i owocuje).

12. Rezerwat Babsk, położony w powiecie rawsko-mazowieckim, pow. 4,34 ha, zatwierdzony w 1958 r.

W skład rezerwatu wchodzi dąb szypułkowy, który stanowi 50% drzewostanu z domieszką lipy drobnolistnej (20%) oraz grabu i sosny. Wiek dębu około 120—160 lat. Pod rozłożystymi konarami okazałych dębów występują 80—150-letnie lipy i 40—60-letnie graby.

Pojedyncze okazy dębu mają do 2 m w obwodzie i ponad 25 m wysokości, lipa zaś sięga do 1,3 m w obwodzie i wysokości 22 m. W panującej warstwie drzewiastej występują również dość okazałe sosny. Runo niezbyt bogate. Skład florystyczny rezerwatu wykazuje cechy zespołu *Pineto* — *Quercetum* (13). Występuje tu las mieszany dębowo-sosnowy z domieszką lipy.

Jest to jedyny w swoim rodzaju rezerwat na terenie województwa łódzkiego, gdzie lipa naturalnego pochodzenia stanowi tak liczną domieszkę w drzewostanie.

13. Rezerwat Trębaczew, powiat rawsko-mazowiecki, pow. 173,59 ha, zatwierdzony w 1958 r.

Rezerwat jest częścią składową leśn. Nowe Miasto, nadl. Rawa Mazowiecka, leży na Wysoczyźnie Rawskiej w dzielnicy wzniesień Łódzko-Radomskich poza granicą zasięgu jodły, buka i świerka. Gleby w rezerwacie reprezentowane są przez żyzne bielice pyłowe na glinach morenowych, nadające się do hodowli dębu, modrzewia i innych gatunków.

Roślinność rezerwatu jest szczególnie bogata. Występuje tu około 230 gatunków roślin kwiatowych, a wśród nich liczne rośliny chronione i rzadziej spotykane. Najbardziej godny uwagi jest modrzew polski *Larix polonica*, występujący na naturalnym stanowisku, nierównomiernie rozrzucony na terenie całego rezerwatu w postaci pojedynczych

okazów lub kępami, dochodzący do wieku 120 lat. Niektóre egzemplarze wykazują imponujące wymiary, gdyż obwód w pierśnicy wynosi niekiedy 3 m, a wysokość sięga do 38 m. Piękne modrzewie polskie w Trębaczewie mogą śmiało konkurować ze sławnymi okazami modrzewia w Górach Świętokrzyskich. Wspaniały rozwój modrzewia polskiego w tym rezerwacie świadczy o wyjątkowo dobrym dla niego siedlisku.

Modrzew polski wchodzi tu wraz z sosną w skład najwyższego piętra leśnego, a w niektórych fragmentach tworzy najwyższą warstwę wraz z dębem. W podszycie występują liczne krzewy: leszczyna, jabłoń, jarzębina, trzmielina brodawkowata, czereśnia dzika, głóg jednoszyjkowy, kalina i inne.

Występuje tu zespół typowy dla świetlistej dąbrowy, z pięciornikiem białym w runie (*Querceto — Potentilletum albae*). Z rzadszych roślin można wymienić: pluskwicę europejską (*Cimicifuga foetida*); parzydło leśne (*Aruncus silvester*); czereśnię (*Cerasus avium*); dzwoncznik wonny (*Adenophora liliifolia*); turzycę cienistą (*Carex umbrosa*); stokłosę Benekena (*Bromus Benekeni*) (67).

Liczne drogi i ścieżki rozsiane po całym rezerwacie czynią go dostępnym dla każdego miłośnika przyrody. Do godnych uwagi części rezerwatu należy zaliczyć oddziały 87b, 88b, 89c, 89g, 90f, 92d. Tam można podziwiać najpiękniejsze okazy modrzewia polskiego o ładnych ażurowych koronach i o strzelistych, oczyszczonych z gałęzi strzałach.

14. Rezerwat Spała, położony w powiecie rawsko-mazowieckim, pow. 57,52 ha, zatwierdzony w 1958 r.

Rezerwat ten położony po obu stronach Pilicy, jest pozostałością po dawnej Puszczy Spalskiej, która niegdyś rozciągała się między Rawą Mazowiecką — Piotrkowem i Brzezunami. Sosna spalska od dawna znana jest ze swej jakości, zaś znajdująca się tu jodła występuje niedaleko granicy swego zasięgu.

Na terenie rezerwatu można wyróżnić dwa zespoły roślinne: las dębowo-grabowy środkowoeuropejski (*Quercus-Carpinetum medioeuropaeum*) oraz łęg olszowy z czartawą (*Circaeo-Alnetum*).

W pierwszym zespole występują drzewostany dwupiętrowe. Górne piętro zajmują: stuletnia sosna i stary 200—250-letni dąb z domieszką jodły i brzozy. W piętrze dolnym rosną grab i dąb, z nieliczną domieszką klonu zwyczajnego, jaworu, lipy drobnolistnej, jodły i innych gatunków. W nielicznych podrostach występuje dąb i grab oraz sporadycznie klon zwyczajny, jodła i lipa. Jedynie grab tworzy miejscami zwarte kępy.

W drzewostanach łęgu olszowego (*Circaeo — Alnetum*) występują: olsza, dąb szypułkowy — 200-letni, grab, jawor, brzoza omszona oraz sporadycznie 100-letnia sosna. W niezbyt licznych podszyciu występują, między innymi, czeremcha i kruszyna.

Wzdłuż Pilicy ciągną się wąskim pasem zarośla nadrzeczne, w skład których wchodzi liczne gatunki wierzb, jak wierzba krucha (*Salix fragilis*), wierzba biała (*Salix alba*), wierzba pięciopręcikowa (*Salix pentandra*).

Runo rezerwatu jest dość bujne i obfituje w liczne gatunki. Można tu spotkać rzadsze gatunki roślin, np. turówkę wonną (*Hierochloë odo-*

rata), bniec czerwony (*Melandryum rubrum*), zaś spośród roślin chronionych lilię złotogłów (*Lilium martagon*), wawrzynek wilcze łyko, (*Daphne mezereum*) oraz widłaki (*Lycopodium*).

15. Rezerwat Niebieskie Źródła, położony w granicach miasta Tomaszowa, w powiecie rawsko-mazowieckim, pow. 28,77 ha, zatwierdzony w 1961 r.

Odległość rezerwatu od Tomaszowa 5 km. Niebieskie Źródła stanowią najbardziej cenny zabytek przyrody nieożywionej w województwie łódzkim. Od najdawniejszych czasów były opisywane przez licznych miłośników i entuzjastów przyrody i odwiedzane przez licznych turystów.

Występuje tu niezwykle wywierzysko z licznymi bijącymi źródłami o niezwykle pięknym niebieskim zabarwieniu, powstającym prawdopodobnie wskutek tego, że jasny kolor wapiennego lub piaszczystego dna odbija przez przezroczystą taflę wody błękit nieba i nadbrzeżnej zieleni. Poza tym woda pochłania czerwone promienie i przepuszcza niebieskie i zielone co powoduje charakterystyczne zabarwienie Niebieskich Źródeł. Skład chemiczny wody nie różni się niczym szczególnym od składu chemicznego innych wód źródłanych. Niepokojąco obniża się wydajność źródeł, która spadła w 1961 r. do 80 cm³/sek. (przed 1939 r. — 220 cm³/sek.). Właściwe źródła znajdujące się w części zachodniej rezerwatu, zajmujące około 40 m² powierzchni, połączone są z basenami wodnymi w formie kanałów o łącznej powierzchni 5,20 ha. Między basenami znajduje się 9 wysp, z których 3 większe o powierzchni 1,0—1,5 ha i 6 mniejszych porośniętych przeważnie olszą częściowo dębem i sosną. W domieszce występują: modrzew, dąb i sosna. Niegdyś rosły tu wspaniałe olchy, które w czasie drugiej wojny światowej zostały wycięte przez hitlerowców. Od strony południowej i wschodniej przylega do rezerwatu wielki kompleks lasów o powierzchni około 25 000 ha. W wodach rezerwatu występują różne gatunki ryb. W przybrzeżnych zaroślach gnieźdzą się: dzikie kaczki, kurki, perkozy, nury, łyśki. Niektóre ptaki są tak oswojone, że przyjmują pokarm z rąk. Na wyspach, wśród krzaków i drzew gnieźdzą się również różne gatunki ptactwa.

Na glebach bagiennych i czarnych ziemiach występuje na powierzchni 7,58 ha siedlisko olesu typowego. Bór mieszany zajmuje 3,09 ha. W części wschodniej rezerwatu występują siedliska borowe, przy czym bór świeży zajmuje 5,85 ha, zaś bór suchy 5,65 ha.

Świat roślin kwiatowych jest reprezentowany przez około 350 gatunków roślin. Niebieskie Źródła, o błękitnym zabarwieniu wody, są jedynym tego rodzaju obiektem w Polsce niżowej (4).

16. Rezerwat Lubiaszów, położony w powiecie piotrkowskim, pow. 69,72 ha, zatwierdzony w 1960 r.

Należy do jednego z najpiękniejszych zakątków przyrody województwa łódzkiego. Z trzech stron otaczają rezerwat wspaniałe drzewostany, stwarzające korzystne warunki do rozwoju jodły stanowiącej jeden z głównych składników rezerwatu. Głównym zespołem jest tu las dębowo-grabowy typowy dla środkowej Europy (*Quercus-Carpinetum medioeuropaeum*) (11). Gatunkiem panującym jest tu jodła z domieszką liściastych — dębu, lipy i grabu. Jodła wykazuje na tym stanowisku wyjątkową dynamikę oraz tendencję do wypierania innych gatunków.

Potężne okazy jodły, o pierśnicy 300 cm i wysokości 36 m osiągają wiek 130 lat. Wspomnieć należy o wyjątkowo pięknej grupie modrzewia polskiego, składającej się z 25 doborowych i strzelistych okazów, mogących rywalizować pod względem piękności z modrzewiem w Trębaczewie. Grupa wspaniałych modrzewi na tle potężnych jodeł wywiera silne niezapomniane wrażenie.

17. Rezerwat Meszcze, położony w powiecie piotrkowskim, pow. 2,11 ha, zatwierdzony w 1959 r.

Rezerwat utworzony został w celu zachowania fragmentu lasu mieszanego z udziałem lipy drobnolistnej (*Tilia parvifolia*). Wykazuje podobieństwo do zbiorowiska boru mieszanego (*Pineto-Quercetum*). Występują tu gatunki charakterystyczne dla związków *Alno-Padion*, *Carpinion* i *Fagion* oraz dla rzędów *Fagetalia* i *Quercetalia pubescentis*, klasy *Querceto-Fagetea* oraz wiele gatunków borowych (14).

Drzewostan rezerwatu jest stosunkowo młody, sosna ma 70 lat, a lipa 20—55 lat. Wykazuje ona dużą żywotność. Wysokość poszczególnych egzemplarzy lipy osiąga 15 m, zaś grubość 90 cm. Drzewostan wymaga przebudowy w celu wprowadzenia dębu, jodły i buka z udziałem lipy. Jest to obok Babska drugi rezerwat w województwie łódzkim z udziałem lipy drobnolistnej.

18. Rezerwat Kobile Wielkie, położony w pow. radomszczańskim, pow. 63,87 ha, zatwierdzony w 1960 r.

Do wybuchu drugiej wojny światowej obiekt ten wyróżniał się wspaniałym mieszanym drzewostanem z udziałem wyjątkowo okazałych jodeł, dębów, buków i sosen. Niestety, niszczycielska ręka okupanta wycięła co najlepsze okazy. Niemniej rezerwat w niektórych swoich fragmentach zachował swój charakter puszczański, gdzie pojedyncze jodły osiągają 35 m wysokości. Naloty i podrosty jodły w różnym wieku występują prawie na terenie całego rezerwatu i mają wyjątkowo zdrowy wygląd. Jodła jest tu gatunkiem dominującym, obok niej występują: sosna, dąb, brzoza rzadziej grab, buk i osika. Jest tu również klon zwyczajny i lipa. Pod względem składników runa rezerwat przedstawia pewną wartość. Najciekawsze fragmenty rezerwatu zachowały się niewątpliwie w następujących oddziałach i pododdziałach: 155a, g, 156b, g i 157c, d. Wyróżniono tu zespół fitosocjologiczny *Abietetum polonicum* (1).

19. Rezerwat Jasień, położony w powiecie radomszczańskim, pow. 14,50 ha, zatwierdzony w 1958 r.

Jest to jedyny rezerwat cisowy występujący na terenie woj. łódzkiego i jeden z nielicznych w kraju. Rola cisa w naszych lasach zmniejszyła się do tego stopnia, że można go oglądać jedynie w rezerwach lub w parkach narodowych. Bezmyślne i masowe wycinanie wartościowego cisa nie ominęło również jego stanowiska w Jasieniu. Tylko w jednym, 1919 r. wycięto na terenie obecnego rezerwatu 50 tys. sztuk cisa na potrzeby pobliskiej huty szkła.

O charakterze naturalnym cisów występujących w Jasieniu pisał jeszcze w 1919 r. Witold Kulesza. Dopiero po drugiej wojnie światowej wzmożła się państwowa ochrona i opieka nad cisem. W chwili obecnej część rezerwatu ogrodzona jest siatką drucianą.

W części suchszej rezerwatu, o glebie piaszczystej, panuje drzewo-

stan sosnowy. W części południowej rośnie olcha, występująca na terenach podmokłych, w podszyciu rosną liczne krzewy: trzmielina brodawkowata i trzmielina europejska, kruszyna i szakłak, wierzba szara i wierzba uszata, czeremcha i dziki bez czarny, leszczyna i różne gatunki jeżyn. Wśród zespołów występują tu: łąg olchowy (*Cariceto — Alnetum*), zespół olszowy, (*Cariceto elongatae — Alnetum*) (12).

Cis występuje nierównomiernie na terenie całego rezerwatu bądź pojedynczo, dądz to w małych grupach. Największe skupienie cisa zaznacza się w części północno-wschodniej niedaleko leżących tam stawów, gdzie rośnie większość drzewiastych okazów o wysokości 4,5—6 m. Największy cis o 7 m wysokości i 34 cm w obwodzie znajduje się nad pobliskim strumykiem.

Inwentaryzacja przeprowadzona w Jasieniu w 1959 r. wykazała występowanie 1912 cisów (*Taxus baccata*), przy czym 1026 przypada na formy drzewiaste, zaś 886 — należy do formy krzewiastej (2). W ciągu 20 lat powojennej gospodarki znacznie poprawiono warunki bytowania cisa. Zwiększyła się również liczba cisów. Niestety gwałtowna burza, która w 13 lipca 1961 r. szalała nad powiatem radomszczańskim, wyrządziła olbrzymie niepowetowane szkody na terenie rezerwatu Jasień, gdzie padło 467 m³ drewna sosny, olszy, brzozy i świerka. Liczne powywracane i pokładające się drzewa przygniotły i zmiażdżyły pod sobą ponad 200 cisów. Z pozostałych przy życiu cisów część ma poderwane korzenie, inne mają złamane wierzchołki. Jednak ponad 1000 pięknych cisów będzie w dalszym ciągu stanowić piękno rezerwatu w Jasieniu.

20. Rezerwat Borek, położony w pow. włoszczowskim, woj. kieleckim (do roku 1959 należał do pow. radomszczańskiego, woj. łódzkiego). pow. 64,16 ha, zatwierdzony w 1953 r.

Teren rezerwatu jest lekko falisty, łagodnie opadający w kierunku południowo-wschodnim. Gleby piaszczysto-gliniaste. Typy występujących drzewostanów są dostosowane do siedlisk. Bory sosnowe świeże zajmują 12% powierzchni całego rezerwatu; bory mieszane z dominującą sosną — 46%; drzewostany mieszane z panującym dębem — 30% oraz drzewostany olszowe 12%. W niektórych oddziałach dominuje dąb osiągający 28 m wysokości i 3 m w obwodzie. Pod potężnymi dębami rosną pojedynczo i grupowo graby, klony zwyczajne i jawory, świerki i jodły, wiązy i lipy. Występujące miejscami w runie naloty dębu świadczą o dobrych dla niego warunkach siedliskowych.

Południowo-wschodnia część rezerwatu jest porośnięta olszą, osiągającą 24 m wysokości i 100 cm w obwodzie.

W rezerwacie tym wyróżniono zespół boru mieszanego (*Pineto-Quercetum*) oraz zbiorowiska łągu olchowego z jesionem i bez niego (*Fraxineto — Alnetum* i *Alnetum glutinosae*) (15).

21. Rezerwat Murowaniec, położony w powiecie pajęczańskim, pow. 41,60 ha, zatwierdzony w 1963 r.

Występuje tu fragment wielowarstwowego boru mieszanego naturalnego pochodzenia, ze znacznym udziałem jodły w pobliżu granicy jej zasięgu.

W rezerwacie można wyróżnić zespół sosnowo-dębowy z domieszką jodły (*Pineto — Querceto — Abietosum*) oraz zespół grądu niskiego z czyścem w runie (*Querco — Carpineto — Stachyetosum*). Niektóre

grupy jodeł dochodzą do imponujących wymiarów, licząc do 150 lat i wykazują przy tym dużą żywotność. Rezerwat Murowaniec znajduje się w otoczeniu borów.

22. Rezerwat Jaźwiny, położony w powiecie sieradzkim, pow. 3,81 ha, zatwierdzony w 1963 r.

Zbiorowisko leśne jodłowo-świerkowe, występuje tu bór świerkowy z domieszką jodły. Podobne do niego zbiorowiska występują w wyżej wzmiankowanych rezerwach w Kobielach Wielkich, pow. radomszczańskiego oraz w Murowańcu pow. pajęczańskiego.

W skład drzewostanu wchodzi dęby, jodły i sosny. Wśród starych okazów jodły o pięknie rozwiniętych koronach wyróżniają się egzemplarze dochodzące do 37 m wysokości i do 3 m w obwodzie.

Jodła w Jaźwinach znajduje się jakby na stanowisku wyspowym wśród otaczających rozległych borów suchych.

23. Rezerwat Nowa Wieś, położony w pow. sieradzkim, pow. 44,32 ha, zatwierdzony w 1957 r.

Występujące tu drzewostany zostały w czasie ostatniej wojny mocno splądrowane. Rezerwat został utworzony w celu zachowania fragmentu lasu mieszanego wielogatunkowego o charakterze naturalnym z udziałem jodły i buka, występujących niedaleko ich granicy zasięgu. Pod względem fitosocjologicznym obiekt można zaliczyć do olesu *Cariceto elongatae* — *Alnetum* i do zespołu *Querceto — Carpinetum medioeuropaeum* (16). Piękne okazy jodeł, buków i dębów osiągają wysokość ponad 30 m i obwód ponad 190 cm. Na szczególną uwagę zasługują grab i świerk. Obsiewający się masowo grab jest bardzo dynamiczny i wypiera inne drzewa. Pojedyncze okazy grabu dochodzą tu do rzadko spotykanej u tego gatunku wysokości 27 m i 180 cm obwodu. Świerk natomiast, mimo swoich imponujących wymiarów, jest stale wycinany z powodu zaatakowania go przez kornika i grzyby. Około 20% powierzchni runa zajmują kępy nalotów oraz podrostów świerka i jodły. W obniżeniach terenowych występuje 60-letnia olsza przeważnie naturalnego pochodzenia.

24. Rezerwat Komarówka, położony w powiecie sieradzkim, pow. 21,86 ha, zatwierdzony w 1959 r.

Rezerwat przedstawia fragment lasu liściastego z bogatym w gatunki runem leśnym i pojedynczą jodłą na krańcowym stanowisku jej zasięgu.

W rezerwacie wyróżniono zespół *Querceto — Carpineto medioeuropaeum*, w ramach którego można z kolei wyróżnić dwa podzespoły: grąd typowy (*Querceto — Carpineto typicum*), grąd niski (*Querceto — Carpineto Stachyetosum*, 10).

Więcej niż połowę drzewostanu w kilku pododdziałach stanowi jesion *Fraxinus excelsior* około 20% — olsza, poza tym grab, wiąz górski, rzadziej natomiast występują świerk, jawor, brzoza, dąb i jodła. Część południowo-wschodnią zajmuje 70-letni mieszany drzewostan z udziałem świerka, grabu i brzozy, z domieszką buka, klonu zwyczajnego, jaworu, osiki i dębu. Na uwagę zasługują cztery potężne 250-letnie dęby (pomiędzy rezerwatem a oddziałem 155). Miejscami występują naloty i podrosty jesionu, klonu, jaworu i sporadycznie jodły.

Jest to jedyny rezerwat na terenie województwa łódzkiego, w którym ceniony jesion występuje w charakterze gatunku dominującego na bogatej w gatunki żyznej glebie.

25. Rezerwat Jamno, położony w powiecie sieradzkim, pow. 22,35 ha, zatwierdzony w 1959 r.

Rezerwat przedstawia fragment lasu dębowo-jodłowego, położonego na granicy zasięgu jodły. Spośród roślinności przeważają gatunki borowe ze związku *Vaccinio — Piceion*. W części południowo-wschodniej, gdzie teren nieco obniża się, przeważają gatunki grądowe z udziałem grabu. W skład drzewostanu wchodzi jodła około 60% i dąb — 40% z pojedynczą domieszką sosny, grabu, świerka i innych gatunków.

Pojedyncze egzemplarze potężnych 120-letnich starych jodeł osiągnęły tu wysokość do 35 m i obwód do ponad 200 cm.

LITERATURA

1. Fagasiwicz L., Szta mp k e K. — Rezerwat jodłowy Kobile Wielkie. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 8, 1960.
2. Mowszowicz J., Urbanek H. — Obecny stan rezerwatu cisa w Jasieniu pod Radomskiem „Chrońmy Przyrodę Ojczyzną”. R. XVI, z. 6, 1960.
3. Mowszowicz J. — Drzewa i inne rośliny godne uwagi i ochrony w województwie łódzkim. „Chrońmy Przyrodę Ojczyzną”. R. XVII, z. 4, 1961.
4. Mowszowicz J., Olaczek R. — Flora naczyniowa rezerwatu Niebieskie Źródła. Łódzkie Towarz. Nauk. Wydz. III, nr 73, 1961.
5. Mowszowicz J., Chilarska Z., Kotnowska Z., Majdecka H., Olaczek R. — Parki Łodzi, Łódzk. Towarz. Nauk. „Szlakami nauki”, nr 2, 1962.
6. Mowszowicz J. — Modrzew polski w Trębaczewie. „Przyroda Polski”, nr 4, 1963.
7. Mowszowicz J., Hereźniak J., Olaczek R., Urbanek H. — Rezerwat modrzewia polskiego Trębaczew. Łódzk. Towarz. Nauk., Prace Wydz. III, nr 94, 1963.
8. Mowszowicz J. — Interesujące rośliny w Łęczyckiem., Ziemia Łęczycka. „Wydawnictwo Łódzkie”, 1964.
9. Olaczek R. — Rezerwat bukowy Wiączyń. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 13, 1962.
10. Sowa R. — Rezerwat leśny Komarówka, Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 16, 1964.
11. Urbanek H. — Rezerwat leśny Lubiaszów. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 5, 1959.
12. Urbanek H. — Rezerwat cisowy Jasień. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 8, 1960.
13. Urbanek H. — Rezerwat lipowy Babsk. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 10, 1961.
14. Urbanek H. — Rezerwat lipowy Meszcze. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 12, 1962.
15. Urbanek H. — Rezerwat leśny Borek. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 13, 1962.
16. Urbanek H. — Rezerwat leśny Nowa Wieś. Zesz. Nauk. Uniw. Łódzk. Ser. II, z. 14, 1963.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 6 lutego 1965 r.